

ΕΝΑ

Ινστιτούτο
Εναλλακτικών
Πολιτικών

ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΦΑΝΤΑΣΙΑΚΟ ΤΗΣ ΕΥΤΥΧΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Των Δημήτρη Σουδία & Φίλιππου Κατσίνα

ΕΝΑ

Ινστιτούτο
Εναλλακτικών
Πολιτικών

ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΦΑΝΤΑΣΙΑΚΟ ΤΗΣ ΕΥΤΥΧΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Των Δημήτρη Σουδία * & Φίλιππου Κατσίνα **

Απρίλιος 2022

* Ο Δημήτρης Σουδίας είναι Visiting Fellow στο London School of Economics, Marilena Laskaridis Visiting Research Fellow στο Πανεπιστήμιο του Άμστερνταμ, και μέλος της θεματικής ομάδας 'The Politics of (De)familiarization: The Common and the Strange in Contemporary Europe' στο Netherlands Institute of Advanced Study (NIAS). Το ερευνητικό έργο του εντάσσεται στα πεδία της οικονομικής κοινωνιολογίας και πολιτιστικής οικονομίας, και εστιάζει σε προσεγγίσεις για τη μελέτη θεμάτων όπως η δημιουργικότητα, η ευτυχία, η επιχειρηματικότητα, η αβεβαιότητα και η κοινωνική οικονομία.

** Ο Φίλιππος Κατσίνας είναι research officer στο London School of Economics. Η έρευνά του επικεντρώνεται στους μετασχηματισμούς στη στέγαση, και ιδιαίτερα στις κοινωνικές και χωρικές επιπτώσεις του αυξανόμενου ρόλου της χρηματιστικοποίησης και του τουρισμού στις αστικές οικονομίες. Έχει διδάξει στο King's College London, Birkbeck, University of London, και στο Queen Mary, University of London. Είναι μέλος του City Collective στο περιοδικό City.

«Το ελληνικό καλοκαίρι, όπως πολλοί από εσάς γνωρίζετε, είναι πολλά περισσότερα από την καταγάλανη θάλασσα και το εκθαμβωτικό ηλιοβασίλεμα. Είναι μια πνευματική κατάσταση (a state of mind), όπως λέει η πρόσφατη καμπάνια μας [για τον τουρισμό]: ένα αίσθημα ευτυχίας, ελευθερίας, ηρεμίας, που τίποτα και ποτέ δεν μπορεί να μας το στερήσει. Και αυτό το αίσθημα, αυτά τα συναισθήματα, τα έχουμε ίσως ακόμη μεγαλύτερη ανάγκη σήμερα, που βγαίνουμε από το πρώτο κύμα της πανδημίας. Γι' αυτό είμαι τόσο περήφανος που βρίσκομαι εδώ απόψε, γνωρίζοντας ότι η Ελλάδα είναι ανοιχτή για business.» (Μητσοτάκης, 2020).

«Ποιο, άραγε, είναι το διακύβευμα για τα επόμενα 100 χρόνια; Όταν, λοιπόν, ρώτησα τον Στάθη Καλύβα, μου απάντησε: «Η ευτυχία». Συμφωνώ. Είναι η ευτυχία ως έννοια που συνδέεται με τον τρόπο που εργαζόμαστε και με τον οποίο ζούμε την καθημερινότητά μας, συνδυάζοντας όλα όσα δικαιούμαστε ως πολίτες και ως άτομα και ξεχωριστές προσωπικότητες. Και η Ελλάδα μπορεί να διεκδικήσει αυτή την “ευτυχία” του μέλλοντος.» (Μητσοτάκης, 2021).

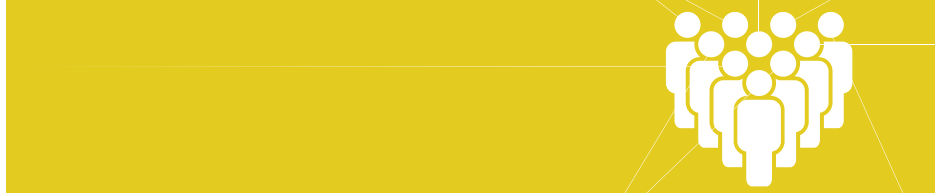
Στα δύο παραπάνω αποσπάσματα ο πρωθυπουργός Κυριάκος Μητσοτάκης αναφέρεται στην ευτυχία ως συναισθημα και εμπειρία που μπορεί να προσφέρει η Ελλάδα τόσο στους τουρίστες όσο και στους πολίτες της. Η έννοια της ευτυχίας αποτελεί συχνά θέμα των πρόσφατων κυβερνητικών διακηρύξεων, σηματοδοτώντας μια απομάκρυνση από την ηθικολογία της ενοχής, της ευθύνης και του χρέους που σημάδεψε την κρίση της τελευταίας δεκαετίας. Ενώ ο τουρισμός στα χρόνια της κρίσης άκμασε και έγινε η κινητήριος δύναμη ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας, τα ποσοστά ανεργίας εκτοξεύτηκαν στα ύψη και η χώρα γνώρισε ένα σημαντικό κύμα μετανάστευσης (Labrianidis and Pratsinakis, 2016). Σε αυτό το πλαίσιο, η αναφορά στην «ευτυχία» φαίνεται εκ πρώτης όψεως κάπως παράδοξη. Ωστόσο, με μια πιο προσεκτική ματιά, υπηρετεί, όπως θα καταδείξουμε, έναν διττό σκοπό. Από τη μια, η ευτυχία χρησιμοποιείται από την κυβέρνηση Μητσοτάκη για να επαναπροσδιορίσει (re-brand) ριζικά την Ελλάδα μετά από μια δεκαετία λιτότητας, ώστε να προσελκύσει «ανθρώπινο κεφάλαιο» (και ξένες επενδύσεις), επιθυμητούς μετανάστες (κυρίως «ψηφιακούς νομάδες») και τουρίστες. Από την άλλη, η έννοια της ευτυχίας λειτουργεί ως μέσο πειθάρχησης του πληθυσμού της χώρας.

Η «επιστήμη της ευτυχίας»

Η έννοια της ευτυχίας έχει προσελκύσει τεράστιο ενδιαφέρον στους τομείς της ψυχολογίας και της οικονομίας, όπως και στη βιβλιογραφία αυτοβοήθειας, κατά την τελευταία δεκαετία. Ο Martin Seligman (2004), διαπρεπής καθηγητής ψυχολογίας, γκουρού αυτοβοήθειας και ένας από τους ιδρυτές του κινήματος της «θετικής ψυχολογίας», υποστηρίζει ότι οι ψυχολόγοι επικεντρώθηκαν επί μακρόν στις παθολογίες, τις δυσλειτουργίες και τις διαταραχές της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Ισχυρίζεται ότι, αντιθέτως, πρέπει πλέον να εστιάσουμε στις δημιουργικές και παραγωγικές δυνατότητες των ατόμων και να εξετάσουμε τι κάνει τους ανθρώπους ευτυχισμένους. Αντλώντας από την παράδοση του ωφελιμισμού και ακολουθώντας τη σκέψη του φιλοσόφου Jeremy Bentham, ο Seligman υπονοεί ότι η ευτυχία μπορεί να θεωρηθεί το αποτέλεσμα μιας εξίσωσης μεταξύ «ηδονής και πόνου». Είναι σημαντικό ότι η κριτική του Seligman δεν περιορίζεται απλώς στη μέτρηση και ανάλυση της ευτυχίας, η οποία κατανοείται ως υποκειμενική αυτοαξιολόγηση της ποιότητας της ζωής των ατόμων. Αντιθέτως, ο Seligman προχωρά ένα βήμα παραπέρα και υποστηρίζει ότι η «επιστήμη της ευτυχίας» μπορεί να μας διδάξει πώς να έχουμε μια ευχάριστη, καλή και γεμάτη νόημα ζωή. Μπορούμε όλοι/όλες να είμαστε ευτυχισμένοι/ες, αν μάθουμε πώς να είμαστε υγιείς, θετικοί/ές, αισιόδοξοι/ες, ικανοποιημένοι/ες, ενσυνειδητοί/ές και ανθεκτικοί/ές — για να αναφέρουμε μερικές από τις τεχνικές μεγιστοποίησης της ευτυχίας.

Αντιμέτωπες με τις συνέπειες της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης, πολλές κυβερνήσεις έψαχναν να βρουν τρόπο να δικαιολογήσουν τα τεράστια πακέτα διάσωσης που επιστράτευσαν, χωρίς να χρειαστεί να αμφισβητήσουν το σύστημα που τα κατέστησε απαραίτητα. Η επιστήμη της ευτυχίας υπηρετεί αυτόν το στόχο, καθώς επιτρέπει την ανάγνωση των αιτιών της κρίσης ως απόρροια ατομικών συμπεριφορών (και όχι συστημικών αποτυχιών), οι οποίες μπορούν να διορθωθούν με «μικρές ωθήσεις» (nudges) — τεχνάσματα για να αλλάξουμε την συμπεριφορά μας υιοθετώντας πιο δραστήριους και ανθεκτικούς τρόπους ζωής. Αυτό συμβαίνει διότι, όπως μας πληροφορεί ο Will Davies (2015), η επίκληση της ευτυχίας γίνεται ο καλύτερος τρόπος για να εναρμονιστούν τα άτομα με ατζέντες επί των οποίων δεν έχουν λόγο. Ο Υπουργός Ευτυχίας στα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, η διαβόητη «Μονάδα Ώθησης» (Nudge Unit) στο Ηνωμένο Βασίλειο ή ο Ακαθάριστος Εθνικός Δείκτης Ευτυχίας στο Μπουτάν είναι όλα παραδείγματα τρόπων μέτρησης και βελτιστοποίησης της «ευτυχίας», της «ικανοποίησης» και της «ευημερίας», με την ελπίδα να αυξηθούν η παραγωγικότητα και η ανταγωνιστικότητα σε εθνικό επίπεδο. Η ευτυχία και οι αρετές της — όπως η άνεση, η χαρά, η ευχαρίστηση ή η ελπίδα — εργαλαιοποιούνται για πολιτικούς και οικονομικούς σκοπούς.

Πώς μπορεί μια χώρα να παράγει ανάπτυξη;

Στην Ελλάδα γινόμαστε μάρτυρες της αργής, αλλά σταθερής, εξάπλωσης αυτών των λογικών, οι οποίες δεν περιορίζονται στις εξαγγελίες του πρωθυπουργού, στον δημόσιο και τον κυβερνητικό λόγο. Επιφανείς προσωπικότητες που διαμορφώνουν και αναπαράγουν τον λόγο περί ευτυχίας είναι ο πρώην επικεφαλής δημιουργικού (Chief Creative Officer) της ελληνικής κυβέρνησης Steve Vranakis (ο οποίος κατείχε αυτή τη θέση το 2019-2020 και τώρα είναι σε εθελοντική βάση σύμβουλος του Κ. Μητσοτάκη¹), καθώς και ο Στάθης Καλύβας, καθηγητής στο πανεπιστήμιο της Οξφόρδης. Ο Steve Vranakis άντλησε ιδέες από την επαγγελματική του εμπειρία στην Google προκειμένου να «επανατοποθετήσει την Ελλάδα²» στην κατεύθυνση μιας συναισθηματικά διεγερτικής εικόνας και ταυτότητας (brand identity) με πιλοτικά projects όπως το «Grentry» (για την προσέλκυση ξένων επενδύσεων στις αγορές ακινήτων και χρήματος), «Work from Greece» (για την προσέλκυση «ψηφιακών νομάδων» για εξ αποστάσεως εργασία από την Ελλάδα) ή το «GreeceFromHome» (μια ψηφιακή πλατφόρμα, που δεν λειτουργεί πλέον, μέσω της οποίας εγχώριες διασημότητες διαφήμιζαν την Ελλάδα). Ο Στάθης Καλύβας περιβάλλει την ατζέντα της ευτυχίας του Κ. Μητσοτάκη με επιστημικό κύρος, με τρόπο που θυμίζει τον ρόλο του Anthony Giddens στην πολιτική του «τρίτου δρόμου» του Tony Blair³ ή εκείνον του Νικηφόρου Διαμαντούρου στον «εκσυγχρονισμό» του Κώστα Σημίτη.

Στο κατατοπιστικό βιβλίο του με τον εύγλωττο τίτλο Το ελληνικό όνειρο, ο Καλύβας (2020: 186) υποστηρίζει ότι «το μέλλον της χώρας βρίσκεται στην παραγωγή της ευτυχίας». Στη σκέψη του, το «φυσικό και ιστορικό περιβάλλον» της Ελλάδας θα παράγει «τεράστια υπεραξία» (στο ίδιο: 171), φетиχοποιώντας και συγκεράζοντας την ακατέργαστη ομορφιά με τη φιλοσοφική παράδοση, τον αρχαίο πολιτισμό, την υγιεινή κουζίνα, τον χαλαρό τρόπο ζωής και την κομψή αισθητική της κρίσης

¹ *Πρώτο Θέμα* (2020, 1 Δεκεμβρίου). Φεύγει από το Μαξίμου και επιστρέφει στον ιδιωτικό τομέα ο Στηβ Βρανάκης. Ανακτήθηκε από <https://www.protothema.gr/politics/article/1070547/feugei-apo-to-maximou-kai-epistrefei-ston-idiotiko-tomea-o-stiv-vranakis/>

² *Η Καθημερινή* (2019, 30 Οκτωβρίου). «Repositioning Greece»: Η ομάδα που θα αναλάβει την ενίσχυση της διεθνούς εικόνας της Ελλάδας. Ανακτήθηκε από <https://www.kathimerini.gr/politics/1049465/repositioning-greece-i-omada-poy-tha-analavei-tin-enischysi-tis-diethnoys-eikonas-tis-elladas/>

³ Boynton, R. S. (1997, 28 Σεπτεμβρίου). The two Tonys. *The New Yorker*. Ανακτήθηκε από <https://www.newyorker.com/magazine/1997/10/06/the-two-tonys-2>

σε ένα μείγμα αυθεντικών εμπειριών προς κατανάλωση. «Η πρόσβαση σε εμπειρίες αυτού του είδους», παραδέχεται ο Καλύβας, «αποτελεί ένα πολύτιμο και γι' αυτό περιζήτητο αγαθό, η ζήτηση του οποίου αυξάνεται ραγδαία» (στο ίδιο: 172). Για μια χώρα με μικρή βιομηχανία και λίγους τομείς ανάπτυξης πέρα από τον τουρισμό, το όραμα του Καλύβα για την παραγωγή ευτυχίας είναι μια πολιτική που απαιτεί μικρές, φτηνές παρεμβάσεις υποδομής. Το ζητούμενο, με τα λόγια του Steve Vranakis (2019), κυρίως είναι «να αφηγηθείς μια ιστορία» και να «συνδέσεις τα κομμάτια της», προβάλλοντας «όλα τα απίστευτα πράγματα που συμβαίνουν και που θα καταστήσουν την Ελλάδα δημοφιλή προορισμό πέρα από τις διακοπές».

Αν και ακόμη στα σπάργανα, το όραμα του Καλύβα υιοθετείται ήδη από την ελληνική κυβέρνηση (Μητσοτάκης, 2021), εξοπλίζοντας τους διαμορφωτές πολιτικής με σχέδια και με την επιστημική εξουσία να παράγουν και να διακινούν φαντασιακά θετικών εμπειριών, με σκοπό την προσέλκυση τουριστών και επιθυμητών κατηγοριών μεταναστών, όπως δημιουργικούς επαγγελματίες και «ψηφιακούς νομάδες», αλλά και Έλληνες «brain-drainers». Ο Κ. Μητσοτάκης (2022) σε πρόσφατο tweet του απευθύνθηκε στους τελευταίους γράφοντας ότι: «Η Ελλάδα είναι μία χώρα με καταπληκτική ποιότητα ζωής. Αν μπορεί να προσφέρει καλή εργασία και καλές απολαβές, για κάποιον που είναι Έλληνας, η επιστροφή είναι περίπου μονόδρομος. Γι' αυτό έχουμε δώσει μία σειρά από φορολογικά κίνητρα και για τις επιστροφές νέων από το εξωτερικό». Υπάρχει μια δόση ειρωνείας στον «μονόδρομο» του Κ. Μητσοτάκη, υπό το πρίσμα της πρόσφατης κατάργησης του οκταώρου από την κυβέρνησή του, τη στιγμή που χώρες της Βόρειας Ευρώπης υιοθετούν δοκιμαστικά την 4ήμερη εργάσιμη εβδομάδα⁴ και τα μειωμένα ωράρια, διατηρώντας παράλληλα τους μισθούς στα ίδια επίπεδα. Η προσπάθεια προσέλκυσης Ελλήνων της διασποράς μέσω φοροαπαλλαγών εγείρει όμως και ένα σημαντικό ερώτημα: ποιο είναι το όραμα της ευτυχίας για όσες/ους ζουν ήδη στην Ελλάδα;

Ιεράρχες του «μιζεραμπιλισμού»⁵

Στους/στις νέους/ες της Ελλάδας που «διαθέτουν καλλιέργεια και ευγένεια» και «γνωρίζουν τις παραμέτρους της ζωής αλλού», ο Καλύβας (2020: 172) επιφυλάσσει έναν ρόλο παροχής υπηρεσιών αναφορικά με την ευτυχία:

⁴ Deutsche Welle (2022, 22 Φεβρουαρίου). The 4-day work week: Who is trialing it and does it work?. Ανακτήθηκε από <https://www.dw.com/en/the-4-day-work-week-who-is-trialing-it-and-does-it-work/a-60818890>

⁵ Βλ. Καλύβας, Στ. (2021, 4 Απριλίου). Ιεράρχες του μιζεραμπιλισμού. *Η Καθημερινή*. Ανακτήθηκε από <https://www.kathimerini.gr/opinion/561318022/ierarches-toy-mizerampilismoy/>

καλούνται να προσφέρουν επιθυμητές εμπειρίες στους επισκέπτες «μεταφράζοντας την ελληνική ιδιαιτερότητα» (στο ίδιο). Κάπως απολογητικά, προσθέτει ότι «η ανθρώπινη ευτυχία δεν είναι τόσο συνάρτηση της επαγγελματικής ή οικονομικής επιτυχίας όσο της κοινωνικότητας, της συνεχούς επαφής με άλλους ανθρώπους» (στο ίδιο: 168). Συμπλέοντας, στην ίδια εν πολλοίς γραμμή με τη θετική ψυχολογία, η ευτυχία, βάσει αυτής της αντίληψης, καθίσταται «χρήσιμη ως δικαιολογία για τις πιο σκληρές πτυχές της οικονομίας της αγοράς», όπως μας πληροφορεί η Barbara Ehrenreich (2010: 9). Ερωτηθείς εάν η Ελλάδα χρειάζεται να παράγει ευτυχία για «τους ίδιους τους Έλληνες», πριν να την εξάγει σε άλλους, ο Καλύβας (2021) παρατηρεί τα εξής:

«Έχω την αίσθηση πως στην χώρα μας κυριαρχεί ένας διάχυτος “μιζεραμπιλισμός” που αναπαράγεται από συνήθεια και ρουτίνα και που παραβλέπει πολύ σημαντικά στοιχεία της καθημερινότητάς μας. Αυτό σημαίνει πως πρέπει και εμείς να ξανα-ανακαλύψουμε την χώρα μας και να εκτιμήσουμε τη μοναδική ποιότητα ζωής που προσφέρει απλόχερα. Αυτό δεν σημαίνει βέβαια πως δεν μπορούμε να βελτιώσουμε τις (πολλές) πτυχές της ελληνικής καθημερινότητας που δυσλειτουργούν. Αλλά αυτό σίγουρα δεν θα το καταφέρουμε με την μόνιμη γκρίνια και κακομοιριά που κυριαρχούν στο δημόσιο λόγο».

Είναι ενδεικτικό ότι αυτή η συνέντευξη βρίσκεται σε περίοπτη θέση στην επίσημη ιστοσελίδα για τα 200 χρόνια από την Ελληνική Επανάσταση. Η ανάλυση του Καλύβα ευθυγραμμίζεται με τους υποστηρικτές της θετικής σκέψης που, όπως μας λέει η Barbara Ehrenreich (2010:9), τονίζουν ότι «το να είσαι απογοητευμένος, αγανακτισμένος ή καταβεβλημένος σημαίνει να είσαι “θύμα” και “γκρινιάρης”».

Υπό αυτή την έννοια, το όραμα ευτυχίας του Καλύβα υπηρετεί το σκοπό της αναδιαμόρφωσης της σχέσης του ελληνικού κράτους με τους πολίτες του. Όσοι/ες ζουν ήδη στην Ελλάδα, επιτάσσεται να είναι ευτυχισμένοι/ες, κάτι που αποδίδει την ευθύνη για την πορεία της ζωής τους στα άτομα και όχι σε δομικούς περιορισμούς. Μπορούμε είτε να επιλέξουμε να είμαστε ευτυχισμένοι/ες (και κατά συνέπεια επιτυχημένοι/ες), είτε να επιλέξουμε να είμαστε δυστυχισμένοι/ες (και να υποστούμε τις συνέπειες). Συνεπώς, ο «μιζεραμπιλισμός» είναι ένας τρόπος να απαξιωθεί η ριζοσπαστική, δομική κριτική στην κατάσταση πραγμάτων στην Ελλάδα. Η ευτυχία δεν προκύπτει μέσω της αμφισβήτησης και της υπέρβασης της επισφάλειας στις σχέσεις κράτους – αγοράς – πολίτη, αλλά με την υιοθέτηση μιας θετικής στάσης απέναντί της. Η δομική κριτική υποβιβάζεται εδώ σε αυτοκριτική. Ο Καλύβας υπεραμύνεται λοιπόν της ευτυχίας, ενοχοποιώντας την κριτική ως μιζεραμπιλισμό.

Κατά μία έννοια, η διαιρετική τομή ευτυχίας και δυστυχίας ανανεώνει αλλά και τροποποιεί ριζικά τον πολιτισμικό δυϊσμό μιας παρωχημένης και μεταρρυθμιστικής κουλτούρας του Νικηφόρου Διαμαντούρου (2000). Ενώ η πρώτη θεωρείται μια στατική και εσωστρεφής κουλτούρα, που έχει τις ρίζες της στη βυζαντινο-οθωμανική ιστορία της Ελλάδας και ευνοεί τις πελατειακές σχέσεις και τη διαφθορά, η δεύτερη πηγάζει από την αρχαιότητα και αγωνίζεται για φιλελεύθερη δημοκρατία και για μια οικονομία της ελεύθερης αγοράς. Εδώ οι εκσυγχρονιστές ισχυρίζονται ότι η παρωχημένη κουλτούρα δεν επέτρεψε στη χώρα να ξεπεράσει τις δομικές «ιδιαιτερότητές» της ώστε να φτάσει την αναπτυγμένη Δύση. Η ευτυχία ταυτίζεται με τον εκσυγχρονισμό, καθώς κάθε μορφή κριτικής εναντίον της αποδοκιμάζεται ως μιζεραμπιλισμός εκείνων που πάντα παραπονούνταν και που θα συνεχίσουν να το κάνουν, καθώς δεν μπορούν να είναι ευτυχισμένοι. Ωστόσο, η ευτυχία διαφοροποιείται από τον εκσυγχρονισμό, δεξιώνεται και προσεταιρίζεται το στατικό και το εξωτικό, νομιμοποιώντας έτσι τις ανάγκες για αλλαγή: ενώ ο εκσυγχρονισμός χαρακτηρίζεται από αέναη αλλαγή, σε μια προσπάθεια να γίνει κάτι άλλο, το όραμα της ευτυχίας έχει ουσιοκρατικό χαρακτήρα — είναι μια «πνευματική κατάσταση», όπως αποφαινόταν πρόσφατα ο Κ. Μητσοτάκης (2020) σχετικά με το ελληνικό καλοκαίρι, ένα «αίσθημα ευτυχίας, ελευθερίας, ηρεμίας, που τίποτα και ποτέ δεν μπορεί να μας το στερήσει».

Προς ένα νέο καπιταλιστικό φαντασιακό;

Τα ακριβή νοήματα και οι σκοποί της ατζέντας της ευτυχίας στην Ελλάδα είναι ακόμη υπό διαμόρφωση και πολλά απομένει να φανούν, καθώς η κυβέρνηση Μητσοτάκη και οι διανοούμενοι υποστηρικτές της οικοδομούν περαιτέρω το όραμά τους. Υπάρχουν όμως μερικά προκαταρκτικά συμπεράσματα που μπορούμε να αντλήσουμε προκειμένου να περιγράψουμε το διακύβευμα. Καθώς για την πλειοψηφία των ανθρώπων που ζουν στην Ελλάδα έχει ουσιαστικά καταρρεύσει η υπόσχεση του καπιταλιστικού φαντασιακού (η ικανότητά τους να (συν)αγωνιστούν για το ανήκειν στη μεσαία τάξη και για μια σχετική οικονομική ασφάλεια, έχοντας καλές σπουδές και δουλεύοντας σκληρά), η νομιμοποίησή του απειλείται. Ο καπιταλισμός, καθώς φαίνεται, λειτουργεί τώρα χωρίς τις φιλελεύθερες αξίες της «ακριβοδικίας» και της «ευκαιρίας», που κάποτε δικαιολογούσαν τον ανταγωνισμό και την ανισότητα που παράγει.

Επομένως, αυτό που παρατηρούμε στην Ελλάδα μπορεί κάλλιστα να συνοψιστεί στο ότι το όραμα ευτυχίας της κυβέρνησης συνίσταται στην προσπάθεια να αντικαταστήσει τις προηγούμενες υποσχέσεις του καπιταλισμού με ένα νέο

φανταστικό ευτυχίας. Εδώ η συναισθηματική επίκληση της ευτυχίας δεν είναι μόνο καταναγκαστική (καθ' όσον πρέπει να είμαστε ευτυχισμένοι/ες, όπως διατείνεται η κυβέρνηση), αλλά και ενθαρρυντική (καθ' όσον θέλουμε να είμαστε ευτυχισμένοι/ες). Η ευτυχία δεν είναι ένα μέσο για έναν άλλο σκοπό, όπως ο ανταγωνισμός και η σκληρή δουλειά είναι μέσο για την απόκτηση σχετικού πλούτου, μιας κατοικίας, ενός αυτοκινήτου ή ενός σκύλου — όπως στο «αμερικάνικο όνειρο». Η ευτυχία δεν απαιτεί να δοθούν τέτοιες υποσχέσεις. Στο «ελληνικό όνειρο» του Καλύβα η ευτυχία είναι εγγενώς αυτοαναφορική — ένας αυτοσκοπός. Η ευτυχία, σε αυτή την αντίληψη, καμουφλάρει τις αποτυχίες του καπιταλιστικού φανταστικού και το υποκαθιστά για να επαναπροσδιορίσει τη χώρα «εξωραϊζοντας, συσκοτίζοντας ή εναλλακτικά δίνοντας έμφαση σε επιλεγμένες πτυχές της πραγματικότητας» (Johansson, 2012: 3613).

Μένει να φανεί αν και πώς οι πιο πρόσφατες κρίσεις, όπως ο πόλεμος στην Ουκρανία, η κλιματική αλλαγή ή η ενεργειακή κρίση, θα επηρεάσουν τη διαμόρφωση και αναπαραγωγή του πολιτικού φανταστικού της ευτυχίας στην Ελλάδα. Ωστόσο, αν κρίνουμε από το γεγονός ότι αυτό το φανταστικό παρουσιάστηκε ως δίδαγμα από -και απάντηση σε- την οικονομική κρίση και την πανδημία, η ευτυχία αναμφισβήτητα θα παραμείνει στον ορίζοντα των πνευματικών υποστηρικτών της με τον ίδιο τρόπο που ο εκσυγχρονισμός παρέμεινε για τους εκσυγχρονιστές στο παρελθόν. Αυτό που διακυβεύεται λοιπόν είναι ότι το φανταστικό της ευτυχίας στην Ελλάδα δεν είναι μια οφθαλμαπάτη, αλλά μάλλον ένα κράμα πραγματικότητας και μυθοπλασίας για να ξαναφτιαχτεί η Ελλάδα: ο προσανατολισμός και οι λειτουργίες των θεσμών, οι κατανοήσεις της παράδοσης και της νεωτερικότητας, το πώς ορίζουμε ανάγκες και επιθυμίες, τη δικαιοσύνη και την ισότητα και εντέλει το πώς φανταζόμαστε αυτό για το οποίο αξίζει να αγωνιζόμαστε.

Πηγές:

Davies, W. (2015). *The Happiness Industry. How the Government and Big Business Sold Us Well-Being*. Verso.

Deutsche Welle (2022, 22 Φεβρουαρίου). The 4-day work week: Who is trialing it and does it work?. Ανακτήθηκε από <https://www.dw.com/en/the-4-day-work-week-who-is-trialing-it-and-does-it-work/a-60818890>

Diamandouros, N. P. (1994). Cultural dualism and political change in postauthoritarian Greece. *Estudios/Working papers, Instituto Juan March de Estudios e Investigaciones, Centro de Estudios Avanzados en Ciencias Sociales Madrid*, 50.

Ehrenreich, B. (2010). *Smile or Die. How Positive Thinking Fooled America & The World* (2nd ed.). Granta.

Johansson, M. (2012). Place branding and the imaginary: The politics of re-imagining a garden city. *Urban Studies*, 49(16), 3611–3626.

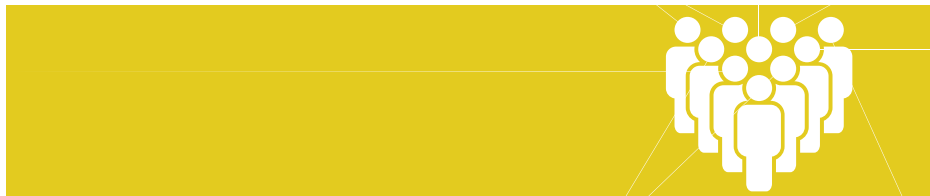
Καλύβας, Σ. (2021, 9 Μαρτίου). Οι Έλληνες οφείλουμε να ανακαλύψουμε ξανά τη χώρα μας. [Συνέντευξη]. *Ελλάδα 2021*. Ανακτήθηκε από <https://greece2021.gr/arthografia/5138-stathis-kalyvas-oi-ellines-ofeiloume-na-anakalypsoume-ksana-ti-xora-mas>

Καλύβας, Σ. (2020). *Το ελληνικό όνειρο*. Μεταίχμιο.

Labrianidis, L. and Pratsinakis, M. (2016). Greece's new emigration at times of crisis. *GreeSE papers* (99). Hellenic Observatory, London School of Economics and Political Science, London. Ανακτήθηκε από <http://eprints.lse.ac.uk/66811/>

Μητσοτάκης, Κ. [@PrimeministerGR]. (2022, 3 Φεβρουαρίου). *Η Ελλάδα είναι μία χώρα με καταπληκτική ποιότητα ζωής*. [Tweet]. Twitter. Ανακτήθηκε από <https://twitter.com/PrimeministerGR/status/1489260160434393092>

Μητσοτάκης, Κ. (2021, 21 Μαρτίου). *Συνέντευξη του Πρωθυπουργού Κυριάκου Μητσοτάκη στην εφημερίδα «Το Βήμα της Κυριακής» και στον δημοσιογράφο Αντώνη Καρακούση* [Interview]. PrimeMinister.gr. Ανακτήθηκε από <https://primeminister.gr/2021/03/21/26059>

Mitsotakis, K. (2020, 13 Ιουνίου). *PM Mitsotakis' Press Conference on the reopening of Greek tourism from the island of Santorini* [Video]. YouTube. Ανακτήθηκε από <https://www.youtube.com/watch?v=CA9asq670vU&t=104s>

Proto Thema (2020, 1 Δεκεμβρίου). Φεύγει από το Μαξίμου και επιστρέφει στον ιδιωτικό τομέα ο Στηβ Βρανάκης. Ανακτήθηκε από <https://www.protothema.gr/politics/article/1070547/feugei-apo-to-maximou-kai-epistrefei-ston-idiotiko-tomea-o-stiv-vranakis/>

Seligman, M. E. P. (2004). Can happiness be taught? *Daedalus*, 133(2), 80–87.

Vranakis, S. (2019, 13 Δεκεμβρίου). *Steve Vranakis, Chief Creative Officer at Government of the Hellenic Republic @ SETE Conference* [Video]. SETE Greek Tourism Federation. YouTube. Ανακτήθηκε από <https://www.youtube.com/watch?v=-ACQ7s5w5fY&t=1650s>

ΕΝΑ

Ινστιτούτο
Εναλλακτικών
Πολιτικών

ΕΝΑ Ινστιτούτο
Εναλλακτικών Πολιτικών
Ζαλοκώστα 8, 106 71 Αθήνα,
+30 210 364 7912

info@enainstitute.org
www.enainstitute.org

** Η παρούσα δημοσίευση εκφράζει τις απόψεις
του συγγραφέα και δεν εκφράζει απαραίτητα ή
και στο σύνολό της το ΕΝΑ*